

НА СТАКЛЕНОМ ПУТУ:
Уметност стакла и репрезентација
у Србији 1850–1950,
Биљана Црвенковић,
Музеј примењене уметности,
Београд 2022

Богато илустрована научна монографија Биљане Црвенковић *На стакленом путу* представља несвакадишње дело у историјскоуметничкој историографији. Неретко запостављена дела примењене уметности остала су у највећој мери скрајнута из главних токова проучавања националне историје уметности. Детерминисана старом, хуманистичком поставком о канонским медијима: сликарство, скулптура и архитектура, дела примењене уметности била су неретко смештена на споредни колосек научних и критичких студија. Насупрот делима високе уметности и њиховој непоновљивој аури, артефакти примењене уметности били су предмет проучавања мањег броја ентузијаста, који су свој професионални ангажман подредили истраживањима ових утилитарних предмета. И по питању проучавања стакла тај број је био лимитиран, те се подухват колегинице Црвенковић може дефинисати као пионирски.

Иако ауторка спомиње вредне доприносе својих претходника (Верена Хан, Загорка Милановић,

Јелица Ђурић и Никола Вучо), нема сумње да је посреди утемељитељски подухват који је за циљ имао сакупљање, селектовање и критичку интерпретацију архивске грађе и визуелних извора. На основу таквог поступка ауторка је предмете од стакла дефинисала као носиоце значења, који, осим материјалне вредности (каквоће), имају и симболички капитал.

Пре него што се упустимо у анализу добро структурираних поглавља, потребно је осврнути се и на назив монографије: *На стакленом путу: Уметност стакла и репрезентација у Србији 1850–1950*, који говори о тежњи ауторке да повеже процес узрастања производње и све масовнију употребу стакла у Србији са развојем и репрезентацијом државе, и тако деконструира привредне, технолошке, индустријске, економске и друге токове у српској држави у трајању од једног века. Тиме ауторка истиче своју намеру да у средиште истраживања постави државни интервенционизам у производњи стакла, макар иза њега стајали и агилни појединци (приватни предузетници), као и да укаже на употребу овог медија у стратегијама државне репрезентације.

У првом поглављу указано је на основне структуре производње и употребе стакла у општим (европским) оквирима. Посебно је истражена улога великих центара у Чешкој и другим средњоевропским просторима који су директно или индиректно утицали на увоз, али и производњу стакла у Србији. Потом су опште структуре производње и пласмана стакла тумачене у светлости њихове рецепције на домаћем тлу у периоду од друге половине 19. до прве половине 20. века. Анализирани су шири друштвени и економски индикатори на основу којих је дошло до утемељења стакларске производње у Србији.

Изузетно исцрпан преглед историјских, друштвених и економских услова у Србији током 19. века представља нужан предуслов разумевања оквира који су довели до заснивања стакларске делатности. Слојевите структуре постављене су као кључне структуре деосманизације, а тиме и еманципације модерне српске државе. Веома детаљна анализа процеса уобличавања производње стакла у домаћој средини, уз истицање кључних топоса (Јагодина, Парафин...), чине да се ови митски топоси измeste из замагљеног колективног сећања слика и поступком деконструкције преведу у историјске центре производње стакла, чије је деловање почивало на низу реалних чинилаца (економски, технолошки...). На тај начин скинут је вео заборав са кључних топоса у производњи стакла у Србији, али и пионира производње стакла у Србији: деловање фабричког комплекса на Црном врху Аврама Петронијевића (1846–1852) и јагодинске стакларе Атанасија Нацка Јанковића (1882–1904).

Од посебног значаја чини се и темељна анализа технологије производње стакла, чиме се надилази уврежени поглед на артефакте примењене уметности из оквира хуманиорума, а монографија добија на пуноћи интердисциплинарног приступа.

Ауторка је истакла и процес култивисања укуса у српској средини. Од занатских производа до истанчаних стаклених артефаката, избор стаклених производа постао је мера нормирања укуса, на шта су упућивали и све раскошнији предмети славних иностраних произвођача стакла (Мозер, Лобмајер...).

На основу архивске грађе и историографских доприноса анализиран је положај Србије на међународном плану, што представља несумњив темељ за разумевање сложених политичких и економских односа који су утицали на пријем и трансфер модерних технологија производње стакла у српску средину. У том контексту истакнут је и однос Србије са Аустријом/Аустроугарском, као и релација са чешким мануфактурама и њиховим мајсторима и радницима. Тежња за успостављањем домаће стакларске производње почивала је на идеји еманципације од увоза стакла из иностранства. Међутим, како ауторка примећује, тек од четврте деценије 20. века стекли су се услови пуне еманципације домаће производње стакла. Непостојање стакларске традиције, неповољни политички и привредни предуслови, али и вео мистификације који је обавио тајну производње стакла, махом уобличене у Чешкој и другим средњоевропским регионима, довели су до вишедеценијског одлагања потпуне еманципације уобличавања стаклених предмета у Србији.

Потом је истакнута стратегија државе да прикаже свој економски и културни развитак, оличен у представљању домаће стакларске производње, и тако укаже на своју независност од увоза стакла. У контексту стратегије репрезентације државе као самосталног чиниоца у европској политици, манифестација стакларских производа имала је пропагандну улогу. Тако су анализирани наступи Србије на светским сајмовима од 1885. године, и посебно на Светској изложби у Паризу 1889. године, у оквиру којих је важно место заузимало представљање стакларске производње. Стога је стакло стављено у службу репрезентације државе на светској позорници и потврде њене уметничке, индустријске и технолошке моћи.

У наставку текста је преко пробраних примера извучен општи образац о стиливима који су дефинисали естетске карактеристике стаклених артефаката (бидермајер, историзам...). Такође је истакнута и функција стаклених предмета са особеним националним обележјима који су материјализовали моћ грађанства у време његовог успона. Истовремено је указано и на свеprisутност визуелизације националне идеје чији је носилац била грађанска класа током 19. века. Тако су амблеми нације постали кључни визуелни агенти ексклузивних предмета од стакла који су поимани као делови обавезујућег декорума елитног грађанства. У светлости репрезентације грађанства разматрана је и функција стакла које није третирано само као употребни предмет већ и као луксузни артефакт у служби истицања укуса као симболичке категорије и потврде културног капитала носећих представника српске буржоазије.

У наредном великом поглављу указује се на место стакла у дворској репрезентацији дома Обреновића. Веома исцрпна анализа познатих, али и непознатих визуелних извора смештена је у систем визуелне репрезентације најважније српске деветнаестовековне династије. Дворска етикеција као основ моћи употребом предмета од стакла потврђивала је ритуалне праксе и протоколарне норме на двору, као и укус и естетику владајућег дома, што је потврђивало хегемони положај династије Обреновић у концентричним слојевима српске јавности.

На исти начин анализирано је и функционисање стакла у доба власти династије Карађорђевић у првој половини 20. века. Готово непознат материјал дефинисан је као део представљачких политика најважније српске династије тог времена, што несумњиво доприноси бољем разумевању репрезентације моћи дома Карађорђевића.

У истом маниру расветљена је и ангажована употреба стакла у новим дворским просторима. У првим годинама социјалистичке власти предмети од стакла су изнова постављени у службу манифестације моћи владајуће олигархије – Тита и привилегованих слојева друштва. Тиме се упућује на *дуго трајање* употребе стаклених предмета, као и визуелних агената у медијском систему српских и југословенских елитних кругова друштва у трајању од једног века. Моћ визуелног језика као кључна структура пропаганде владарске репрезентације изнова се потврдила као моћно средство у служби материјализације идеолошких порука владајућих елита. Од витража са ангажованим представама, преко већ старих облика (чаше, бокали, сервиси, тањири...).

У закључку је на ауторитативан начин сублимирано претходно изречено, што говори о веома утемељеном и промишљеном сагледавању сопственог истраживања. Убедљиве завршне реченице сумирају целокупан наратив, и компресују га у самозадовољну целину која потврђује критичко промишљање о основама употребе стакла у српској средини у трајању од једног века.

Конечно, целокупан наратив јесте заправо сублимација историје српског друштва у трајању од једног века. Процеси модернизације, еманципације и национализације дефинисали

су младу српску државу, али и потоње југословенске државе, што је несумњиво резултирало да се преко анализе стакла повежу различити идејни, државни, економски и културни идиоми у чврсто структуриран наратив.

Посебно се важним чини што је ауторка расветлила и позадину саме производње стакла и тиме ову производну грану сместила у токове економске историје Србије у модерно доба. А поред тога, није се либила да стакло изведе из сфере пуке произвођачке праксе, те да га постави као артифицирани производ у служби разноликих пракси репрезентације. Тако су симболичне и ванвременске структуре историзоване и контекстуализоване, чиме је недвосмислено потврђен значај предмета од стакла у економским и симболичким процесима узрастања српске државе. Наместо флуидних предмета који обитавају у сфери приватности и ритуализованих пракси свакодневнице, што она не занемарује, ауторка је употребу стакла превасходно везала за сферу јавних пракси и стратегија за представљање.

Конечно, изузетно постављен наслов сажео је у себи историјски ход стакла у Србији у трајању од једног века. Осим по стилским карактеристикама ауторка је предмете од стакла поставила као рефлексију друштва које се континуирано преображавало у складу са сложеним геополитичким околностима.

Тежећи да насловом истакне ломљивост материјала од кога су стакани ови крхки предмети, ауторка је указала и на фрагилност српског друштва и државе. Стога је одсуство континуитета, као основне претпоставке привредног и сваког другог развоја, обележило и историјат стакла у Србији.

На основу примарне грађе, употребом рецентне домаће и иностране литературе, те актуелним интердисциплинарним методом, ауторка је критички рашчитала један мало познати сегмент из историје примењене уметности, сместивши га и у шире оквире социјалне и културне историје. На основу тога се намеће закључак да ће научна монографија *На стакленом путу: Уметност стакла и репрезентација у Србији 1850–1950*, постати незаобилазан основ за будуће студије о уметности, занатству и култури у српској средини 19. и 20. века.